

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТИЛЮ, ТЕКСТУ ТА ЇХ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Т.В. Стасюк, к. філол. н.

ЛЕКСИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Здійснено мовний аналіз сфери інноваційних технологій; визначено лінгвістичний статус термінів; проаналізовано деякі термінологічні неологізми; розглянуто деякі найбільш продуктивні засоби творення інноваційних термінів в українській мові під впливом всесвітніх інтеграційних і глобалізаційних процесів.

The linguistic analysis of the sphere of innovative technologies has been carried out; the language status of terms has been defined; some neologisms have been analysed; some of the most productive derivative means for innovative terms of the Ukrainian language have been considered.

Характерною рисою сучасної мовної ситуації є проникнення термінів інноваційних технологій у повсякденне мовлення. Процес набуття специфічних рис власне мовою відбувається насамперед на лексичному рівні через необхідність називати технологічні реалії. Англійські терміни *макрос, опція, принтер, сайт, сервер, сервіс, файл, утиліта* та багато інших, значну частину яких можна без втрат перекласти українською, щодня проникають у свідомість усе масовішого користувача комп'ютерної техніки.

Сьогодні можна говорити про перенасичення нашого словника англійськими з технічної сфери: *"вогненна стіна", ай-под, банер, гаджет, гіпермедіа, гіпертекстова розмітка, джі-пі-ес навігатор, директорія, доменне ім'я, інтерфейс, комунікатор, куки, оператор, провайдер, флеш-привід, фолдер, хостінг*. Українські реалії спонукають більшість зацікавлених осіб визначитися у своєму ставленні до технологій, пильнувати тлумачення термінів, які вони використовують у роботі, дослідженнях, втіленнях проектів, бо, навіть на перший погляд, вимальовується не тільки теоретична, але й прикладна значущість ареолу лексем інноваційних технологій.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою визначеністю процесів утворення та перекладу термінологічних одиниць у галузі інноваційних технологій.

Дослідження друкованої літератури та електронних джерел свідчить про інтерес до новітньої термінології з боку як практиків, так і теоретиків. Лексика інноваційних технологій була предметом наукових інтересів таких дослідників, як С.О. Борчиков, О.О. Грицанов, С.А. Дацюк, В.О. Ковалевський, Н.А. Носов та інші. В європейській лінгвістичній практиці мову новітніх технологій досліджували М. Abonie, Р. Allen, F. Ashbey, С.Г. Fidelman, J. Fraim, А. Harmon, А. Hubert, М. Randolph та інші. У найсучасніших філологічних дослідженнях в Україні зазначених проблем торкалися Л.М. Архипенко "Іншомовні лексичні запозичення в українській мові..."², А.Д. Олійник "Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології"⁵, Н.О. Попова "Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття"⁶, В.П. Сімонок "Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу"⁷ та інші.

Науковцями з'ясовано моделі запозичень новітніх термінів до української мови, але поява нового шару термінології зумовлює потребу в комплексному аналізі неологізмів, їх класифікації, визначенні їх лінгвістичного статусу, семантичних рис, особливостей їх вживання, вивчення прагматичної ефекту при введенні цих термінів до текстів новітньої технічної друкованої та електронної літератури.

Отже, в останнє десятиліття відкрито новий дослідницький напрямок. Мета дослідження – проаналізувати основні терміни й термінологічні новоутворення інноваційних процесів, встановити закономірності використання термінів у мові, визначити шляхи запозичень термінів-неологізмів та проаналізувати зміну їх семантики.

Матеріалом дослідження є слова та словосполучення української мови, які з'явилися протягом останніх 10 років для позначення об'єктів та процесів у галузі інноваційних технологій.

Для аналізу відібрано ареал лексем з новітньої технічної літератури, періодичних друкованих та електронних видань, сайтів світових компаній-лідерів у технічній сфері, які мають офіційні

представництва в Україні та створили потужні інформаційні ресурси українською мовою. Порушена у статті проблема – визначення семантичного й синтаксичного статусу важливих лінгвістичних категорій, які обслуговують інноваційні процеси.

Названі питання означають наближення до комплексу проблем, пов'язаних з національною своєрідністю сучасного інноваційного терміна. Вони тягнуть за собою й інші, наприклад, проблеми практичного термінознавства, насамперед термінографії.

Зазначені процеси призводять до виникнення нових термінологічних систем, однією з яких є термінологічна система галузі інноваційних технологій. Необхідно наголосити, що в останні роки система номенів галузі технічних нововведень переживала прискорення динаміки приросту словникової бази. Найбільшою мірою на становлення цієї термінологічної системи впливають глобалізаційні процеси в сучасному суспільстві, які охоплюють економічну, науково-технічну та культурну сфери.

За визначенням енциклопедії Wikipedia, *інновації* – це ідеї та пропозиції (в багатьох випадках засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень і інженерних розробок), що можуть стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) існуючих товарів, створення нових процесів, послуг чи будь-чого, що може покращити "якість життя" людства. Головна прикмета ХХ століття – прискорення процесу перетворення технологій у нові комунікаційні системи. З'явилися такі реалії, як *HDD (хард-диск драйв)*, *HD-медіацентр*, *LCD-дисплей*, *LCD-рамка для фотографій*, *PDA (англ. Personal Digital Assistant - персональний цифровий асистент)*, *QIP – варіант Інтернет-пейджер*, *USB-бейдж*, *USB-адаптер*, *USB-гаджет*, *USB-хаб й перемикач*, *блютуз*, *войп-телефонія*, *ПК-гаджет*, *гарнітура*, *GPS-навігатор*, *i-бук*, *інфрачервоний порт*, *i-рідер*, *карта пам'яті*, *клоакінг*, *копірайтер*, *КПК – кишеньковий персональний комп'ютер*, *леп-тон*, *портативний медіаплеєр*, *скайп-телефонія*, *флеш-адаптер*, *флеш-привід*, *флеш-накопичувач*.

Слова та вирази, запозичені з англійської мови (сюди ми включаємо слова з американського варіанту англійської мови), підкоряються нормам української мови й використовуються на

одному рівні (а останнім часом – навіть частіше) з "рідномовним" синонімом: *диск драйв (disk drive) – дисковод; флопі диск (floppy disk) – гнучкий диск; сідіром (CD-ROM) – компакт-диск*⁴. В українську мову запозичуються англomовні технологічні терміни, які з часом стають загальновідомими словами і втрачають специфічні риси.

Українська термінологія технологій характеризується наступними особливостями: великою кількістю англіцизмів і відносно незначною кількістю українських термінів, які відповідають аналогічним термінам у англійській мові. Лексеми сфери інноваційних технологій на мить їх появи в мові-реципієнті найчастіше підпадають під поняття "безеквівалентна лексика". Так, зараз із статусом "безеквівалентної лексики" функціонують слова *i-pod, i-phone, touch-phone, touch-deck*. Зрозуміло, що це поняття є відносним: мається на увазі лише той факт, що відповідному предмету чи явищу мови-джерела не існує готового "імені" у формі слова або словосполучення, його потрібно створювати в процесі мовлення.

Отже, найчастіше терміни інноваційних технологій репрезентуються (графічно та семантично) наступними засобами:

1) Графічне відтворення запозичення без будь-яких змін оригінального написання. Це, насамперед, стосується власних імен – назв корпорацій, пошукових серверів, операційних систем та програмної продукції (часто у вигляді аббревіатур та акронімів). Наприклад: *Microsoft, Windows, Apple, AOL, CD-ROM, MS-DOS, Yahoo, Rambler, Google, Yandex, Corel Draw, 3D Max, Total Commander, Internet Explorer*⁴.

2) Транскрипція (від лат. transcriptio – переписування) – передача звуків іншомовного слова (зазвичай власного імені, географічної назви чи наукового терміну) за допомогою літер алфавіту мови перекладу. Наприклад: *computer, printer, display, file, overlay, plotter, pixel, setup*⁵.

3) Транслітерація (від лат. trans – крізь, через та litera – літера) – передача літер іншомовного слова за допомогою літер алфавіту мови перекладу. При транслітерації також іноді спостерігається зсув наголосу. Наприклад: *processor, modem, monitor, emulator*⁵.

4) Калькування (від фр. calque – копія, наслідування) – слово або вираз, що становить переклад по частинах іншомовного слова з

матеріалу рідної мови. Наприклад: *external command* – зовнішня команда; *digital signature* – дигітальна сигнатура; *peripheral controller* – периферійний контролер⁵. Цікавими є випадки кальок, в яких один з елементів транслітерується, а інший елемент мови перекладу, що сам у свій час або навіть донедавна був запозиченням-неологізмом. Наприклад: *proxy server* – проксі сервер; *swapping manager* – своппінг менеджер, *content provider* – контент-провайдер⁴.

5) Дескриптивний (роз'яснювальний) переклад – спосіб передачі безеквівалентної лексики, що передбачає розкриття значення запозиченої одиниці за допомогою розгорнутого опису в словосполученнях, фразах тощо. Наприклад: *Digitizer* – кодуючий перетворювач, підсистема чи пристрій, який формує цифрові дані для вхідного аналогового сигналу; *Transponder* – телекомунікаційний пристрій, який приймає сигнал в одній формі та передає його в іншій формі⁴.

Як вже раніше визначалося дослідниками, основними шляхами перекладу термінів є транслітерація/транскрипція, калькування, експлікація та переклад на основі аналогії⁹. Транслітерація і транскрипція при перекладі термінів рідко бувають у чистому вигляді, частіше використовується транскрипція із збереженням елементів транслітерації: *hacker* (хакер), *interface* (інтерфейс). Серед прикладів чистої транскрипції можна навести терміни *cache* (кеш), *slash* (слеш). Приклади транслітерації більш чисельні: *adapter* (адаптер), *assembler* (асемблер), *cursor* (курсор).

Якщо транслітерація/транскрипція використовується в основному при перекладі окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації. Калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідностями в мові перекладу⁷. Калькування використовувалось при перекладі таких термінологічних словосполучень, наприклад, як: *process-handling procedure* (процедура управління процесом); *peer view instances* (рівноправні екземпляри видимого елемента); *current drive* (поточний дисковод). Калькування є виправданим при перекладі термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень

вже посіли певне місце в термінологічній системі мови перекладу і є доступними для розуміння спеціалістів.

У випадку, коли словосполучення складається з термінів, які ще не ввійшли у вживання в певній галузі науки чи техніки на мові перекладу й потребують свого тлумачення, використовується експлікація. Експлікація (описовий переклад) – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення даної одиниці³. За допомогою експлікації перекладаються багатокomпонентні термінологічні словосполучення, як, наприклад: *native mode* – режим роботи у власній системі команд; *processor-specific code* – програма, прив'язана до певного процесора; *business application* – програма комерційних розрахунків; *nucleus* – ядро операційної системи.

Дослідження показує, що поширеним способом утворення термінів-неологізмів для позначення понять у галузі інноваційних технологій є надання нового значення вже існуючим лексичним одиницям. Приклади таких новоутворень є численними: *menu* (*menu*), *файл* (*file*), *аплікація* (*application*).

Поширеним способом утворення термінів неологізмів також є композиція. Численними є новоутворення, що виникли шляхом простого складання основ без з'єднувального елемента: *keyboard*, *filename*, *software*, *spreadsheet*, *backspace*, *chipset*, etc. Ці терміни є прикладом новоутворень, значення яких є сумою значень складових елементів.

Так звані "синтаксичні" складні слова³, сформовані з сегментів мовлення, зберігають у своїй структурі ознаки синтагматичних відносин, що є типовими для мовлення. Цей тип словотворення є типовим для англійської мови і досить частим у сфері інформаційних технологій. Напр.: *ready-to-use*, *black-and-white*, *clear-to-send*, *digital-to-analog*, *dual-in-line*, *user-friendly*, *object-oriented* etc.

Ми виходимо з того, що асиміляція термінологіки – це пристосування її у фонетичному, граматичному, семантичному й графічному відношенні до системи мови-реципієнта. Ступінь асиміляції може бути різним, але, як правило, розрізняють повністю та частково асимільовані терміни. В англійській мові, аналітичній за своєю структурою, переважають багатокomпонентні безприменникові словосполучення, що не є притаманним

українській мові і створює певні труднощі в процесі перекладу. Труднощі при перекладі багатокomпонентних словосполучень часто усуваються за допомогою калькування зі зміною послідовності компонентів словосполучення.

Пр.: CSMA/CA (Carrier Sense Multiple Access/collision Avoidance) – колективний доступ з контролем несущої і вилученням конфліктів; BIOS (Basic Input/Output System) – базова система вводу-виводу; DMA (Direct Memory Access) – прямий доступ до пам'яті.

Перевагою калькування перед експлікацією є те, що експлікація багатослівна, а у випадку калькування кожному елементу словосполучення на мові оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, отже, реалізується принцип економії мовних засобів. Іноді експлікація діє сумісно з калькуванням, як, наприклад: MS-DOS (MicroSoft Disk Operating System) – дискова операційна система фірми Microsoft; EISA (Extended Industry Standard Architecture) – розширений промисловий стандарт (шинної) архітектури.

Лексичні одиниці української мови, так само, як і англійської, розвивають нові значення для позначення нових понять і об'єктів. Прикладами функціонування лексичних одиниць у новому лексико-синтаксичному варіанті є такі терміни, як мультиплікація "оживлення", меню "список команд", програма "комп'ютерна". Більшість з цих новотворів пройшла синхронний шлях разом з англійськими термінами у процесі розвинення нового значення, тому точніше було б вважати, що було запозичене нове значення, а не лексична одиниця. Наведемо різні приклади асиміляції: *Banner* – *банер* (рекламне зображення невеликого розміру, що розміщується на Web-сторінках, із посиланням на Web-сайт рекламодавця. Як правило, має прямокутну форму і являє собою графічний файл у форматі GIF, JPG); *BBS (Broadcast Bulletin System)* - *електронна дошка оголошень* (на цей час це Internet-сервіс, який робить доступними множинні групи обговорення. Електронна дошка оголошень може розглядатися як комп'ютерний аналог звичайної дошки оголошень. Типово, це Web-сервер, на якому можна залишити своє повідомлення й прочитати повідомлення інших користувачів. Крім обговорення та представлення інформації, BBS

часто використовуються для обміну програмним забезпеченням, яке вільно розповсюджується); *Cookies* - куки (механізм, який може використовувати Web-сервер для отримання та збереження інформації про клієнта. Використовуючи куки, Web-сервер "позначає" комп'ютер-клієнт, записуючи на нього відповідні дані. Під час наступних візитів з цього ж комп'ютера до Web-сервера факт попереднього відвідування може бути враховано); *FYI (For Your Information)* – до вашого відома (інформаційні документи, що публікуються в мережі й вміщують різноманітну інформацію, корисну користувачам Internet.

Таким чином, термінологічна система галузі інноваційних технологій має динамічний характер, про що свідчить виникнення нових лексичних утворень для позначення інноваційних розробок. Інтенсифікація інноваційних процесів разом із глобалізаційними процесами у сучасному суспільстві приводять до збагачення термінологічної системи української мови словами і словосполученнями, пов'язаними зі сферою технологій.

¹Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. - 2001. - №3. - С. 48-54; ²Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція / За ред. Б. Рицара Ред. кол. Р. Мисак, Р. Микульчик, І. Кульчицький та ін. – Львів: ЕКОінформ, 2006. – 208 с.; ³Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Архипенко Людмила Михайлівна; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.; ⁴Тригорьев В.Л. Англо-русский толковый словарь РС. – М.: Компьютер, ЮНИТИ, 1997. – 471 с.; ⁵Олійник А.Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олійник Анатолій Дмитрович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 15 с.; ⁶Попова Н.О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Попова Наталія Олександрівна; Харківський державний педагогічний університет. – Харків, 2008. – 17 с.; ⁷Сімонок В.П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Сімонок Валентина Петрівна; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 24 с.; ⁸Словарь компьютерных терминов. Под ред.

А.Синклера.- М.: Вече, АСТ,1996. – 448 с.; ⁹English-Ukrainian Computer Glossary and Short Glossary of Audio-Visual Technology. Compiled by: Peter Fedynsky, Tamara Horodysky, Teresa Kikena, Richard Robin. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. University of Alberta. Edmonton, 1990. – 30 p.

Л. В. Непон-Айдачич, докторант

СТЕРЕОТИПНІ РИСИ ДЗВОНИКІВ (ЛАТ. CAMPANULA) У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ ТА КУЛЬТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ НОМІНАЦІЙ). ЧАСТИНА 2

У статті здійснюється реконструкція стереотипних рис дзвоників (пол. dzwonek, лат. Campanula) у польській мові та культурі на підставі аналізу літературних, діалектних та історичних номінацій цієї квітки.

The author reconstructs stereotype characteristics of the flower campanula (pol. dzwonek, lat. Campanula) in the Polish language and culture on the base of analysis of the literary, dialect and historical names of this flower.

Незаперечним фактом є те, що кожна етнічна мова несе в собі інформацію про світосприйняття народу. Етнолінгвістика як "галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, етнопсихологією та ін."¹ дозволяє, використовуючи мовознавчі методи, відтворити уявлення про світ, закріплені в мові. В основі світобачення кожного народу лежить "своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем"². Тому етнолінгвістика, спрямована на вивчення зв'язків "між мовою та етнічним менталітетом, мовою та етнічною культурою"³, є однією з найактуальніших галузей сучасного мовознавства. Її першорядними завданнями є реконструкція мовної картини світу та мовних стереотипів певного етносу. Поняття мовної картини світу ми розуміємо як "історично сформовану в побутовій свідомості даного мовного колективу та об'єктивовану в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб мовної концептуалізації дійсності"⁴, а мовний стереотип – як "уявлення про предмет, сформоване у